

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 728.83(497.4Dobrna)(091)

Prejeto: 11. 8. 2014

Boris Golec

izr. prof. dr., znanstveni svetnik, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

Zrušitev starega dobrnskega gradu Schlangenburg (Kačji grad) med legendo in zgodovino

IZVLEČEK

V literaturi se od leta 1852 ponavlja zgodba o nenadni zrušitvi starega srednjeveškega gradu Schlangenburg (Kačji grad) in o begu njegovih stanovalcev iz podirajoče se stavbe, kar naj bi se zgodilo leta 1772. Vse dosedanje védenje o tem je temeljilo le na zapisu ustnega izročila. Najbolj verodostojno poročilo o dogodku je zapustil Franc vitez Gadolla (1861 in 1864), a je do nedavnega (2012) ostalo neznano. Edini sodobni zapis o zrušitvi je novo odkritje in postavlja nesrečo v leto 1773. Njegov avtor je Gadollov ded Avgustin baron Dienersperg, tedanji novi lastnik Schlangenburga in pravnuk znamenitega kranjskega polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja.

KLJUČNE BESEDE

Dobrna, Schlangenburg, Dienersperg, Gadolla, Valvasor

ABSTRACT

THE COLLAPSE OF THE OLD DOBRNA (SCHLANGENBURG) CASTLE BETWEEN LEGEND AND HISTORY

Since 1852 a story has been reappearing in literature about a sudden collapse of the old medieval Schlangenburg (or the Snake) Castle at Dobrna and the flight of the residents from the crumbling building, which was believed to have taken place in 1772. Whatever has been known so far of the said event was based on one single written record of the oral tradition. The most authentic report of what took place that night, however, was left by Franz Ritter von Gadolla (1861 and 1864), which remained unknown until very recently (2012). The only modern record on the collapsing castle is a new discovery that places the unfortunate event in 1773. The author of the said report was Gadolla's grandfather Augustin Baron von Dienersperg, the then new owner of the Schlangenburg Castle and the lawyer of the famous Carniolan polymath Johann Weikhard Valvasor.

KEY WORDS

Dobrna, Schlangenburg, Dienersperg, Gadolla, Valvasor

Maketa gradu Schlangenburg (izdelal dr. Igor Sapač).

Zgodba o nočnem begu stanovalcev iz podirajočega se starega dobrnskega gradu Schlangenburg (Kačji grad) je po vsebini in obliki vredna tovrstnih pripovedi kranjskega polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja v njegovi stoletje starejši *Slavi vojvodine Kranjske* (1689). Ko bi se zgodila leta 1673 in ne šele 1773, prizorišče pa bi bil eden od gradov na Kranjskem, bi ji Valvasor bržčas namenil vsaj pol strani, če ne kar celo. Zdi se, kot da se nesreča ni zgodila po naključju prav njegovemu pravnuku Avguštinu baronu Dienerspergu (* 1742, Ponikva pri Dramljah, † 1814, Zgornji Lanovž pri Celju), ki je maloprej, leta 1770, kupil dotrajani Schlangenburg z dobrnskim gospostvom in se oženil z domačo hčerko Marijo Jožefo pl. Brandenau Mühlhoffen (* 1743, Dobrna, † 1818, Celje).¹ Še več, védenje o nesreči in dogajanju ob njej poznamo v glavnem iz spominskih zapisov njegovega sina Franca Ksaverja barona Dienersperga (* 1773, Dobrna, † 1846, Gradec) in vnuka Franca viteza Gadolle (* 1797, Blagovna pri Šentjurju, † 1866, Gradec). Avguštinov dopis iz leta 1773, v katerem samo mimogrede omenja zrušitev gradu, pa omogoča natančno datacijo dogodka in je sploh edino znano sodobno pričevanje o dogodku. Tako so tri generacije Valvasorjevih potomcev – pravnuk, prapravnuk in prapravnuk – neodvisno drug od drugega omogočile rekonstrukcijo nenadnega konca Schlangenburga, ki bi kmalu pokopal pod seboj Avguština barona Dienersperga in njegovo mlado družino. K dramatičnosti zgodbe bi Valvasor danes

zagotovo prispeval podatek, da je Avguštin njegov edini potomec, po katerem se rod kranjskega polihistorja nadaljuje do naših dni.²

V literaturi najdemo prvo poročilo o nesreči šele leta 1852, ko je zgodovinar Karlmann Tangl v graškem časopisu *Mittheilungen des Historischen Vereins für Steiermark* objavil prispevke za zgodovino dobrnskega gospostva in zdravilišča.³ Oprl se je na ustno izročilo in na rokopisne spomine Franca Ksaverja barona Dienersperga (1835), znova odkrite pred nekaj leti.⁴ Kolikor je mogoče ugotoviti, so vsi poznejši avtorji samo povzemali in tudi nekoliko po svoje interpretirali Tanglovo razpravo. Pred njim pa nesreča na Schlangenburg, kot kaže, ni vzbudila pozornosti zgodovinopisja ali domoznanstva. Ne omenja je Schmutz v svojem *Historično-topografskem leksikonu za Štajersko* (1822),⁵ tako kot se ni zdelo omembe vredna niti dobrnskima župniku in upravitelju gospostva Dobrna, ko sta leta 1843 odgovarjala na vprašanja za Göthovo topografijo Štajerske.⁶ Ker smo zaradi odkritij zadnjih nekaj let bogatejši za nove, verodostojnejše podatke o nesreči, jih bomo soočili z dosedanjim védenjem in skušali prikazati, kako so stvari v resnici potekale.

Ne bo odveč, če se pred opisom nesreče ustavimo

¹ Temu Valvasorjevemu potomcu in njegovemu rodu na Dobrni je v isti številki *Kronike* posvečen obsežnejši prispevek (Golec, Dobrna – eno stoletje).

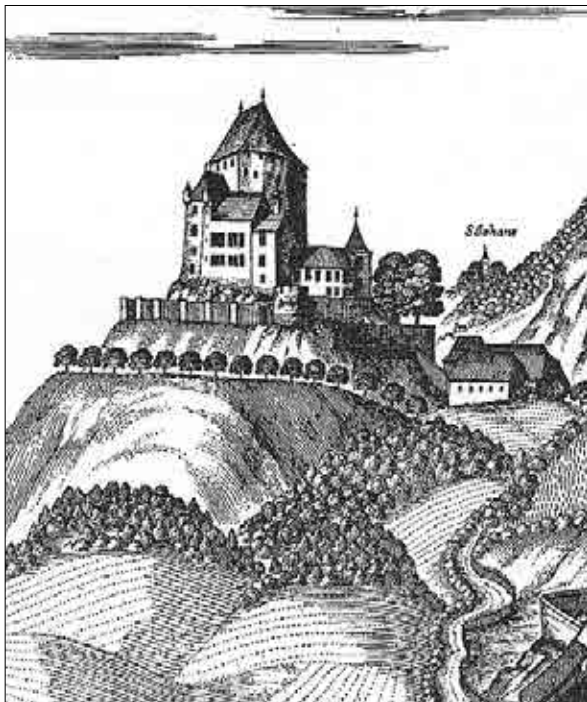
² O celotnem potomstvu Avguština barona Dienersperga do današnjih dni gl. Golec, Valvasorjevo neznan potomstvo (2. del), str. 304–373; (3. del), str. 47–82.

³ Tangl, Beiträge zur Geschichte, str. 202–204.

⁴ Spomini Franca Ksaverja barona Dienersperga so bili obdelani in objavljeni v slovenskem prevodu leta 2011 (Golec, Trpljenje »celjskega Wertherja«).

⁵ Schmutz, *Historisch Topographisches Lexikon*, str. 23.

⁶ Kuret, *Slovensko Štajersko*, str. 164–168.

Stari grad Schlangenburg – izsek iz upodobitve Dobrne v Vischerjevi Topografiji iz leta 1681 (Vischer, *Topographia Ducatus Stiriae*, sl. 105).

pri samem gradu. Prvič se izrecno omenja leta 1275 kot *Domus noua apud s. Mariam*. Po I. Stoparju je nastal šele malo pred prvo omembo in vsekakor velja, da zidovja v njegovem jedru ne moremo datirati še v obdobje romanike. V osrednjem delu razvaline so ohranjeni nekateri gotski arhitekturni členi, sicer pa še danes dovolj impozantne razvaline niso preučene.⁷ Vseskozi se je grad nemško imenoval Neuhaus in šele pozno tudi Schlangenburg. Nastanek tega alternativnega imena, ki naj bi v 17. stoletju nastalo iz priimka njegovih prednikov, je domači sin Franc Ksaver baron Dienersperg leta 1835 razložil takole: »Ker Gačnik (*Gatschnig*) v nemščini (*nach der deutschen Mundart*) pomeni *Schlangenberger* [Schlange = nemško kača], je takratni lastnik Janez Matija Gačnik, zato ker ima družina v grbu tudi dve kači, dosegel, da so mu z najvišjega mesta dovolili uporabljati priimek pl. (*von*) *Schlangenberg* in trdnjavo Dobrna (*Neuhaus*) imenovati *Schlangenburg*.«⁸ Po I. Orožnu se je zadnje zgodilo ob Gačnikovi povzdignitvi v plemiški stan s predikatom »von und zu Schlangenberg auf Schlangenburg« (1666). Odtlej se je grad Dobrna (*Neuhaus*) imenoval *Schlangenburg*, v 18. stoletju, zlasti pod Brandenau, pa se običajno spet pojavlja z imenom *Neuhaus*.⁹ Iz *Schlangenburga*, ki torej s

kačami ni imel nobene zveze, se je rodila slovenska skovanka Kačji grad.¹⁰

Pod pl. Brandenau, nasledniki Gačnikov-Schlangenbergov, je *Schlangenburg* vidno propadal. Njegovo izjemno slabo stanje omenjajo vsa ključna poročila iz druge polovice šestdesetih let 18. stoletja, ki zadevajo upravljanje gospostva po smrti zakoncev Janeza Gašperja in Maksimilijane Karoline (*Charlotte*) pl. Brandenau leta 1765 oziroma 1766.¹¹ Ko sta jeseni 1768 dva komisarja ocenila prihodke in izdatke dobrnskega gospostva, sta grajsko stavbo, pristave in hleve preprosto izpustila, in sicer z utemeljitvijo, da vse razpada (*alles in ganzlichen Abbau sich befindet*).¹² Malo zatem pa je varuh Brandenauovih mladoletnih sirot Donat Alojz baron Dienersperg, gospodar bližnjih dvorcev Tabor in Socka pri Vojniku, v poročilu štajerski deželni pravdi zapisal, da grozi strehi in nekaterim stavbam skorajšnja zrušitev (*die nächste Zusammenstürzung bedrohen*). Grad je bil po njegovem poročilu v tako ubornem stanju, da je skoraj v vse sobe deževalo.¹³

Le nekaj let preden se je podrl, je nastal dragocen vir, ki navaja grajske prostore, čeravno ne vseh. V zapuščinskem inventarju leta 1765 umrlega Janeza Gašperja pl. Brandenaua so večino predmetov popisali po posameznih sobah (*in Zimmern*). Tako vemo, da so bili v gradu – poleg žitne kašče, kleti in drugih nenavedenih prostorov – vsaj še naslednje sobe: velika vogalna soba (*in grossen Ekh Zimmer*) in ob njej kamra (*in der neben Cammer*), »učiteljeva« soba (*in Hoffmaisters Zimmer*), jedilnica (*in Taffel Zimmer*), soba za gospodične (*in Freytlein Zimmer*), gospodaričina soba (*in der Gnädigen Frauen Zimmer*), poselska soba (*in Menschen Zimmer*), soba za lakaje (*in Laquei Zimmer*) in ob njej kamra (*in der neben Camer*) ter kapela (*in Capellen Zimmer*), prav tako s kamro (*in der neben Cammer*).¹⁴ V tem oziru je veliko manj zgovoren zapuščinski inventar slabo leto pozneje umrle vdove Maksimilijane Karoline iz leta 1766. Omenja namreč le dve sobi: pokojnično spalnico (*in dem Frau Erbläsßerin seel: ihren Schlafzimmer*) in njen kabinet (*in Ihrem Cabineth zümer*).¹⁵

Ne preseneča, da o sami zrušitvi gradu do nedavnega nismo imeli niti enega sodobnega pričevanja, saj takšne zadeve zlahka zaobidejo zapise upravne in sodne narave.¹⁶ Edini sočasni zapis, ki ga poznamo,

¹⁰ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 32.

¹¹ Npr. StLA, Landrecht, K 70, Brandenau (1), 24. 10. 1768 (*Anschlag*), 27. 2. 1769, 10. 4. 1769, 17. 5. 1769. – Po danes izgubljeni dobrnski mrliški matici je bil 63-letni Janez Gašper pokopan 26. marca 1765, 52-letna Marija Maksimilijana (sic!) pa 10. februarja 1766 (I. Orožen, *Das Dekanat Neukirchen*, str. 339).

¹² StLA, Landrecht, K 70, Brandenau (1), 24. 10. 1768 (*Anschlag*).

¹³ Prav tam, 27. 2. 1769.

¹⁴ Prav tam, 23. 5. 1765.

¹⁵ Prav tam, 7. 4. 1766.

¹⁶ Ničesar o tem nisem našel ne v obsežnem gradivu o Dienerspergih v fondu štajerske deželne pravde ne v njihovem rod-

⁷ Stopar, *Grajske stavbe*, str. 32–33.

⁸ ZAP, ZAP 70, Zbirka rokopisov, R-45, str. 46–47. Prim. Tangl, *Beiträge zur Geschichte*, str. 189.

⁹ I. Orožen, *Das Dekanat Neukirchen*, str. 343.

Razvaline gradu Schlangenburg na razglednici iz leta 1910 (hrani Igor Sapač).

je nastal iz povsem drugega razloga. Novi lastnik Avguštin baron Dienersperg, sicer Brandenauov zet, je v dopisu štajerski deželni pravdi, datiranim 15. julija 1773 brez kraja, navedel zrušitev gradu kot razlog, zakaj ne more prevzeti komajda zaupane vloge varuha Brandenauovih mladoletnih otrok: »Zdaj nimam niti stanovanja, kajti pred nekaj tedni (vor einigen wochen) se je stari grad Dobrna resnično sesul (wirklich eingefallen) in stoji porušen vsakomur na očeh (vor jederman augen hier gestürzt stehet), moja prva misel pa je, da si uredim stanovanje.«¹⁷ Kot vse kaže, je nedavna najdba Dienerspergovega dopisa odpravila dilemo, katerega leta se je nesreča zgodila. V literaturi najdemo letnico 1772,¹⁸ torej eno leto prej, vendar zanjo nismo imeli prave potrditve. Ponavljala se je od izida Tanglove razprave o Dobrni (1852), v kateri je ta graški zgodovinar sklepal, da se je zrušitev zgodila poleti omenjenega leta.¹⁹

Vse védenje o dogodku je temeljilo zgolj na veliko mlajših ustnih pričevanjih. Med temi je najbolj izčrpano in tudi najbolj verodostojno tisto, ki ga je Avguštinov vnuk, domoznanec Franc vitez Gadolla, vključil v svoj neobjavljeni rokopis o zgodovini gradu in zdravilišča Dobrna iz leta 1861. Tedaj je od dogodka minilo že skoraj 90 let, tako da ta opis dogodka kronološko ni prvi, odkrit in objavljen pa je bil kot zadnji (2012).²⁰

»Pripoveduje se, da naj bi se grad Schlangenburg leta 1772 podrł. To pa gre razumeti takole. Ko je Ksaver Avguštin baron Dienersperg leta 1770 kupil dobrnsko gospostvo, je bil stari grad, katerega prejšnji lastniki Brandenau in Schlangenbergi so v njegovo vzdrževanje vlagali zelo malo, že v povsem rušljivem stanju, zato je dal novi lastnik zgraditi zasilno stavbo tam, kjer stoji danes novi grad [dvorec Dobrna]. 25. februarja 1770 se je poročil z Jožefo pl. Brandenau Mühlhoffen, hčerko Janeza viteza Brandenaua, ki je umrl leta 1765, in moja mati [njuna hči] Babette [Barbara, poročena pl. Gadolla] se je leta 1772 rodila še na Schlangenburgu. Tisto leto ali v enem naslednjih let naj bi na velikonočno nedeljo, ko je bil baron Dienersperg s svojo ženo ravno pri zajtrku, padel s stropa velik kamen, k sreči na drugi konec mize, nakar so v velikem strahu pobegnili iz gradu. Najstarejši sin Avguština barona Dienersperga [Franc Ksaver Kajetan, rojen 7. avgusta 1773] se ni več rodil v gradu. Gradnja novega gradu se je začela leta 1775, material zanjo pa so vzeli s starega gradu, ki se je zato tudi tako hitro porušil in sesul, kajti brž ko grad izgubi streho, stopa z velikanskimi koraki naproti propadu. Neka stara kmetica z območja Dobrne, ki je pred nekaj leti umrla v visoki starosti kakšnih 90 let, je pripovedovala, da je bila zraven, ko so položili temeljni kamen za novi grad.«²¹

Gadolla, rojen četrto stoletja pozneje na Blagovni pri Šentjurju (1797), torej ni natanko vedel, katerega leta je grad Schlangenburg doletela nesreča. Najprej je sicer navedel letnico 1772, a je v nadaljevanju zapisal, da je padli kamen naznanil konec gradu tega leta ali v enem naslednjih let (!). Iz pripovedovanja starejših si je dobro zapomnil praznični dan in podatek, da se je na Schlangenburgu še rodila njegova

binskem arhivu (StLA, Landrecht, K 124–127; A. Dienersperg, K 1–2). Vedno je sicer mogoče, da kakšna podrobnost uide očesu.

¹⁷ StLA, Landrecht, K 71, Brandenau (2), 15. 7. 1773.

¹⁸ Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon*, str. 359; I. Orožen, *Das Dekanat Neukirchen*, str. 343; Grobelnik, *Nastanek in razvoj*, str. 111; J. Orožen, *Donesek k zgodovini Dobrne*, str. 283; Stopar, *Dobrna*, str. 6, 12; isti, *Grajske stavbe*, str. 33.

¹⁹ Tangl, *Beiträge zur Geschichte*, str. 204.

²⁰ Golec, *Pozabljeni »mali štajerski Valvasor«*, str. 55.

²¹ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 240, fol. 21v.

mati Barbara (1772), ne pa več naslednji Dienerspergov otrok, avtorjev stric Franc Ksaver (1773). Taisti je lokaciji obeh rojstev, sestrinega in svojega, potrdil četrst stoletja pred Gadollo v svojem genealoško-biografskem orisu Dienerspergove rodbine (1835), v rokopisu, ki ga nečak Franc Gadolla ni nikoli videl.²² Vrsta podrobnosti, ki jim je bil Franc Ksaver baron Dienersperg sam priča kot dojenček, osvetljuje čas neposredno po nagli preselitvi družine iz ogroženega gradu, v katerem si njegovi prebivalci očitno niso več upali prebivati.

»Rodil sem se 7. avgusta 1773,²³ to je v letu, ko je Marija Terezija razpustila jezuite, ob jutranji uri. Majhne kmečke hiše, v kateri sem zagledal luč sveta, že dolgo ni več. Stala je pod Lastnakom (Lastnag), podložnikom dekanije Nova Cerkev na Vidnu (na Viden),²⁴ tik ob cesti z Dobrne v nekdanji Schlangenburg. Ta hiša je bila namenjena vsakokratnemu slu v Celje in nadzorniku gosposčinskih njiv in travnikov na dobrnskem polju (am Doberna Feld). Ker pa je moj oče začel leta 1773 graditi sedanjo Dobrno (Neuhaus), kajti staremu gradu, v katerem se je rodila moja sestra Babette [Barbara] Gadolla, je grozilo zrušenje, so se starši nastanili v omejnjeni hišici, da bi lahko nenehno nadzorovali delavce pri gradnji novega gradu. Pozimi 1773–74 so se uselili v stanovanje v toplicah in spomladi 1774 v novozgrajeni grad.«²⁵

O zrušitvi starega gradu govori Franc Ksaver le posredno, postavitev dvorca pa za razliko od nečaka Franca Gadolle, ki govori o letu 1775,²⁶ postavlja v nekoliko zgodnejši čas, v leto 1774, ko mu je bilo eno leto. Glede gradnje dvorca v dolini pod starim gradom gre vsekakor bolj zaupati Dienerspergu, medtem ko je Gadollovo poročilo najverodostojnejši med opisi same nesreče, ki je doletela stari grad. V svojem nekaj poznejšem rokopisu o Dobrni iz leta 1864 je Gadolla dodal še te zgovorne besede: »Stanovanalce gradu je na nevarnost že pred velikonočno nedeljo opozorilo strahovito pokanje in rešili so se z naglim

begom.«²⁷ Potemtakem naj bi prvič bežali še pred (!) velikonočnim zajtrkom? Bolj verjetno je Gadolla v stavku združil dva dogodka: predpraznično pokanje ter beg na praznični dan.

V rokopisu iz leta 1864 je poleg te dodal še eno podrobnost, in sicer tik pred opisom nesreče s kamnom na velikonočno nedeljo. »Že leta 1772 se je Schlangenburg začel vedno bolj bližati zrušitvi. Baron Dienersperg se je čutil prisiljenega postaviti zasilno zgradbo (ein Nothgebäude) tam, kjer stoji zdajšnji grad.«²⁸ Podatek o zasilnem objektu nasprotuje zanesljivejšemu opisu strica Franca Ksaverja. Gadolla ga je utegnil dobiti od stare kmetice, ki je umrla »pred nekaj leti« v visoki starosti kakšnih devetdesetih let in naj bi se še spominjala postavitve temeljnega kamna za novi dvorec.²⁹ Na gradbišču dvorca je najbrž res stala kakšna takšna začasna zgradba, vendar v njej ni stanovala Dienerspergova družina.

Še pred nastankom obeh Gadollovih različic opisa nesreče (1861 in 1864) je o njej pisal graški zgodovinar Tangl (1852). Ugotovljeno je, da Gadolla ni poznal Tanglove razprave in torej ni mogel po njej povzeti nočnega bega iz gradu.³⁰ Tako kot je iz prve

Razvaline starega Schlangenburga še kljubujejo času (foto: B. Golec, julij 2011).

²² V nasprotnem, ko bi mu stričev rokopis kdaj prišel pod roke, Gadolla ne bi taval v temi glede svoje natančne sorodstvene zveze z Valvasorjem (Golec, Pozabljeni »mali štajerski Valvasor«, str. 24; isti, Valvasorjevo neznano potomstvo (3. del), str. 93).

²³ V Dienerspergovem rodbinskem arhivu je ohranjen njegov krstni list, izdan 2. junija 1834 na Dobrni, v katerem je tudi natančna ura rojstva: ob 3. uri zjutraj (StLA, A. Dienersperg, K 1, H 31); krstna matična knjiga iz tega časa je danes uničena.

²⁴ Po franciscejskem katastru (1826) je domačija Gašperja Lastnaka (Lastnag) – lesena hiša brez drugih poslopij – stala nad dvorcem ali novim gradom Dobrna, nekoliko desno od ceste proti ruševinam starega dobrnskega gradu (ARS, AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko, C 35, k. o. Dobrna, mapna lista III in IV (1825); zapisnik stavbnih parcel, 7. 3. 1826). Mikrotoponim »na Vidnu« izvira očitno od cerkvene posesti, podložne župniji (dekaniji) Nova Cerkev.

²⁵ ZAP, ZAP 70, Zbirka rokopisov, R-45, str. 66–67.

²⁶ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 240, fol. 21v; Hss. 800, fol. 34v.

²⁷ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 800, fol. 34v.

²⁸ Prav tam.

²⁹ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 240, fol. 21v; Hss. 800, fol. 34v.

³⁰ Zelo zanimiva, pravzaprav presenetljiva je ugotovitev, da Gadolla, ki se je v spisih o Dobrni veliko skliceval na lite-

Novi dvorec Dobrna, ki je bil zgrajen po porušenju starega Schlangenburga; razglednica iz leta 1905 (hrani Igor Sapač).

roke znano, da je Tangl imel v rokah rokopis tedaj že pokojnega Franca Ksaverja barona Dienersperga. Toda v njem je lahko našel le podatke o gradnji novega dvorca, ne pa tudi o nenadnem podiranju starega Schlangenburga. Tega je opisal dramatično, kot nočni beg stanovalcev iz podirajočega se gradu in ga umestil v leto 1772. Pričevanje o begu je torej moral dobiti drugje. Verjetno mu je o dogodku pripovedoval sin Franca Ksaverja, častnik Janez Nepomuk baron Dienersperg (1818–1885), kajti temu se je Tangl na začetku svoje obravnave zahvalil za posojene očetove rokopisne spomine.³¹ Lahko pa bi zgodbo o nesreči slišal tudi od Dobrnčanov, saj se je leta 1852 mudil na Dobrni kar tri tedne.³² Tangl pred navedbo začasnih bivališč Dienerspergove rodbine in rojstva Franca Ksaverja v kmečki hišici – tega je povzel po njegovih spominih – pravi takole: »Ker je bil grad sploh že zelo star in ker ga Volf Maks pl. Schlangenberg, ki ni imel otrok, in Janez Gašper pl. Brandenau, ki mu

je za to manjkalo sredstev, nista več temeljito in trajno popravljala, je postal že zelo razmajan (baufällig), ko ga je kupil Franc Ksaver Avgustin [Dienersperg]. Ponavljajoče se pokanje v zidovju in vedno večje vidne razpoke so že dlje časa kazali na slabo stanje stavbe. Ne glede na to so stanovalci še vedno živeli v njej, podobno kot ljudje pod kraterjem Vezuva, dokler jih ni neke noči zbudilo iz spanja strahovito pokanje in jih opozorilo na bližajočo se nevarnost. Zdaj jim ni več kazalo ostati, še isto noč so pobegnili in naredili prav, kajti kmalu zatem se je del gradu zrušil.«³³

Beg iz gradu je Tangl v nadaljevanju postavil v poletje 1772, in sicer z utemeljitvijo, da bi se Dienerspergi jeseni ali pozimi istega leta že lahko preselili v topliško stavbo (to se je po Francu Ksaverju baronu Dienerspergu zgodilo pozimi 1773–74) in se jim ne bi bilo treba zadovoljiti z bivanjem v kmečki hiši.³⁴ Vendar takšna argumentacija ne vzdrži, če upoštevamo navedbo Franca Ksaverja, zakaj so Dienerspergi predčasno preselitvijo v toplice prebivali v hišici pod Lastnakom. Prav tako ni nujno, da je bila preselitev iz gradu res tako dramatična, kot so jo po Tanglu povzeli in deloma še dodatno začinili drugi avtorji: Josef Andreas Janisch, Ignac Orožen, Ivan Grobelnik in Ivan Stopar.³⁵ Če povzamemo najbolj verodostojno poročilo, tisto izpod peresa Franca viteza Gadolle, je strahovito pokanje opozorilo prebivalce gradu na nevarnost že pred velikonočno nedeljo. Njegove besede, da so se rešili z begom, bi se sicer lahko nanašale še na predpraznični čas, a je veliko verjetneje, da se je to zgodilo na nedeljo ob veliki

raturu, zlasti na mariborskega profesorja Puffa, Schmutzov historično-topografski leksikon Štajerske in na Schülerjev vodnik po zdravilišču Dobrna, v lastnih obravnavah iste tematike nikjer ne omenja Tanglove, takrat temeljne razprave o zgodovini dobrnskega gospostva. Resnicoljubni Gadolla omenjene razprave uglednega graškega zgodovinarja gotovo ni ignoriral, ampak jo je preprosto prezrl, bržčas ker je bila objavljena v društvenem glasilu *Mitteilungen*, preden je sam postal član Historičnega društva za Štajersko (1854) in ker zvezka ni imel pri roki na Turnu pri Skalajah, kjer je živel. Da Tanglove obsežne razprave res ni poznal, priča nepoznavanje nekaterih temeljnih podatkov o preteklosti Dobrne, poleg tega pa je citiral mlajšo razpravo istega avtorja o Zovneških (1861). Golec, Pozabljeni »mali štajerski Valvasor«, str. 55.

³¹ Tangl, Beiträge zur Geschichte, str. 160–161.

³² Bivanje na Dobrni omenja v uvodu v razpravo (str. 160), na drugem mestu pa pove, da je bil šele leta 1852 tu prvič gost (str. 182).

³³ Prav tam, str. 203.

³⁴ Prav tam, str. 204.

³⁵ Gl. op. 18.

noči, ko je med zajtrkom priletel s stropa na mizo velik kamen. Šele to je dalo povod za beg in za preselitev na varno.

Brez odkritja sodobnega zapisa iz leta 1773 – dopisa Avguščina barona Dienersperga deželni pravdi³⁶ – bi ostalo odprto vprašanje, katerega leta se je vse to zgodilo, v letu 1772 ali šele 1773. Med rojstvom Dienerspergove hčerke Barbare 23. marca 1772 in sina Franca Ksaverja 7. avgusta 1773 sta se namreč zvrstili dve veliki noči. Leta 1772 so velikonočno nedeljo praznovali 19. aprila, naslednje leto pa 11. aprila. Ker govori Dienersperg julija 1773 o sesutju, ki se je zgodilo pred nekaj tedni, se je torej nesreča s kamnom v jedilnici pripetila 11. aprila 1773, zrušitev pa je sledila nedolgo zatem. Tangl je namreč lepo zapisal, da se je grad zrušil kmalu po begu. Le težko si predstavljamo, da bi se kamen odtrgal s stropa že ob veliki noči 1772, Schlangenburg pa bi se podrl šele leto dni pozneje. Poleg tega je malo verjetno, da bi Dienerspergi v majhni kmečki hiši pod Lastnakom, kjer se je 7. avgusta 1773 rodil Franc Ksaver, preživeli celo leto vključno z zimo 1772/73.

Kakor koli, družina Avguščina barona Dienersperga je na starem dobrnskem gradu doživela ponovni »krst« in si je bila prisiljena zgraditi nov dom, dvorec Dobrna. Ta naslednik starega gradu Schlangenburg je samo eden od številnih tovrstnih neposrednih naslednikov srednjeveških višinskih gradov, ki v skladu z novimi časi in potrebami niso več mogli služiti svojemu namenu. Schlangenburg je bil glede na druge gradove opuščen pozno in v trenutku, ne postopoma kot mnoge druge grajske stavbe. Tako je stari dobrnski grad eden redkih gradov na Slovenskem, za katerega poznamo (skoraj) točen čas prenehanja bivanja v njem in razlog za to.

Kot nemalo drugih grajskih razvalin je tudi dobrnska premogla svojega grajskega duha. Ljudsko pripoved o njem je zabeležil že večkrat omenjeni Franc vitez Gadolla, ki je poleg kabinetnega raziskovalnega dela pridno zbiral tovrstne pripovedke po raznih krajih slovenske Štajerske, kjer je živel ali se mudil.³⁷ Izročilo o duhu s Schlangenburga je leta 1861 vpletel v svojo obravnavo gospostva in zdravilišča Dobrna, v kateri je temu nenavadnemu pojavu namenil kar celo poglavje. Potem ko so stari grad doberna podrl in gradbeni material uporabili za zidavo novega, naj bi grajski duh vsako noč prihajal skozi okno starega gradu do novega spodnjega gradu oziroma dvorca Dobrna. To je trajalo tako dolgo, dokler Gadollov ded Avguštin baron Dienersperg ni dal okna zazidati.³⁸ Odgovora, za katero okno je šlo in ali je še vedno zazidano, pa najbrž ne bomo dobili nikoli.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 177, Franciscejski kataster za Štajersko: C 35.

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Graz
A. Dienersperg: K 1–2.
Handschriften: Gruppe 2, Hss. 240, 800.
Landrecht: K 70–71, 124–127.

ZAP – Zgodovinski arhiv na Ptuj
ZAP 70, Rokopisna zbirka: R-45.

LITERATURA

Golec, Boris: Dobrna – eno stoletje dom potomcev Janeza Vajkarda Valvasorja. *Kronika* 62 (2014), št. 3, v tej *Kroniki*.

Golec, Boris: Pozabljeni »mali štajerski Valvasor« – polihistorjev potomec Franc vitez Gadolla (1797–1866). *Kronika* 60 (2012), št. 1, str. 23–78.

Golec, Boris: Trpljenje »celjskega Wertherja«, tosvetne skrbi njegovoga sina in uvod v zaton njegovega rodu. Spomini dveh Valvasorjevih potomcev baronov Dienersperg s Celjskega. *Zgodovina za vse XVIII* (2011), str. 15–67.

Golec, Boris: Valvasorjevo neznano potomstvo do današnjih dni (2. del). *Zgodovinski časopis* 65 (2011), št. 3–4, str. 292–373; (3. del), *Zgodovinski časopis* 66 (2012), št. 3–4, str. 46–114.

Grobelnik, Ivan: Nastanek in razvoj zdravilišča Dobrna. *Celjski zbornik 1959*. Celje: Svet za prosveto in kulturo okraja, 1959, str. 107–118.

Kuret, Niko: *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848. Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1811) in Georga Götha (1842). Prvi del. 2. snopič* (Gradivo za narodopisje Slovencev 3). Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede, 1987.

Orožen, Ignaz: *Das Dekanat Neukirchen mit den Pfarren St. Leonhard in Neukirchen, St. Bartholomä in Hobeneck, Maria Himmelfahrt in Doberna, St. Peter und Paul in Weitenstein, St. Martin in Rosenthale, St. Joseph in Sternstein, St. Judok am Kozjak und U. L. Frau in Kirchstätten* (Das Bisthum und die Diözese Lavant, Theil 8). Marburg: Selbstverlag, 1893.

Orožen, Janko: Donesek k zgodovini Dobrne. *Celjski zbornik 1960*. Celje: Svet za kulturo okraja, 1960, str. 280–291.

Schmutz, Carl: *Historisch Topographisches Lexicon von Steyermark. Dritter Theil*. Gratz: Andreas Kienreich, 1822.

Stopar, Ivan: *Dobrna* (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov 98). Maribor: Obzorja, 1980.

³⁶ Gl. op. 17.

³⁷ Golec, Pozabljeni »mali štajerski Valvasor«, str. 64–65.

³⁸ StLA, Handschriften, Gruppe 2, Hss. 240, fol. 19v–22.

Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Tretja knjiga. Spodnja Savinjska dolina*. Ljubljana: Založba Park Znanstveni tisk, 1992.

Tangl, Karlmann: Beiträge zur Geschichte der Herrschaft und des Badeortes Neuhaus. *Mittheilungen des Historischen Vereins für Steiermark* III (1852), str. 160–222.

Vischer, Georg Matthäus: *Topographia Ducatus Stiriae. Gradec 1681*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1971.

S U M M A R Y

The collapse of the old Dobrna (Schlangenburg) Castle between legend and history

The story about the residents' night flight from the crumbling Dobrna (Schlangenburg) Castle would, for both its content and form, have had a deserving place among the narratives by the Carniolan polymath Johann Weikhard Valvasor in his one hundred years older *The Glory of the Duchy of Carniola (Slava vojvodine Kranjske)* (1689). Had it not happened only in 1773 and had it taken place in one of Carniola's castles, Valvasor would have surely dedicated it at least half if not an entire page. To

all appearances, it was not by accident that this misfortune struck none other than his great-grandson Augustin Baron von Dienersperg (1742–1814), who shortly before that, in 1770, bought the deteriorating Schlangenburg Castle together with the seigniority of Dobrna and married the local daughter Maria Josefa von Brandenau Mühlhoffen (1743–1818). Moreover, the knowledge of the said misfortune and the events surrounding it has largely been passed on to us from the memoirs of his son Franz Xaver Baron von Dienersperg (1773–1846) and grandson Franz Ritter von Gadolla (1797–1866), whereas Augustin's report from 1773, which only mentions the castle's collapse in passing, enables us to determine the precise date of the event and is the only known modern testimony of the event.

The first report on the misfortune appears in literature as late as 1852, when the historian Karlmann Tangl published his contributions to the history of the Dobrna seigniority and thermal spa by drawing on the oral tradition and manuscript memoirs of Franz Xaver Baron von Dienersperg (1835). To the extent of our knowledge, all subsequent authors merely summarised Tangl's discussion, and there were also slight variations in their interpretations thereof. However, presented with new, reliable data on the misfortune over the past few years, we are now able to confront them with the hitherto knowledge to describe the events as they unfolded.